

Journal of Iranian Studies
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 19, No. 37, Summer 2020

**A Study of the story of Pilatus (the crucifixion of Jesus Christ)
in Kush-Nama and Comparing it with other texts***

Dr.Hamid Reza Ardestani Rostami ¹

1. Introduction

In this essay, we try to find the roots of the story, which Manosh, Roman commander, sends for Kush the tusked in Iranian sources. In this story, first, we consider Pilate and the role he played in the crucifixion of Jesus and his ascension, then the cynicism of the 'Simon', an apostle of Jesus, was drawn from the Jews, and finally, the tricks of the two apostles, 'Adnies' and 'Matthew', in the Christianization of the Romans are referred to. The first part of the story (Jesus' ascension) is in Manichaeism's words and the sermons of the hymns about the crucifixion of Jesus in Manichaeism. The second part (Simon's revenge of the Jews) has been attributed to the kingdom of the Romans in the history of the Islamic era (*History of Bala'mi*). The third part (Adni and Matthew's trick for Christianization the Romans), according to Abu Ishaq Neishaburi's *Ghisas al- Anbia*, is observed in the acts of Simon.

---

*Date received: 17/12/2018

Date accepted: 09/11/2019

Email:

h_ardestani_r@yahoo.com

1. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Letters and Humanites, Islamic Azad University, Dezful, Iran

2. Methodology

In the present descriptive–analytical study, the researcher aimed at reaching the likely reference(s) used by Iranshan bin Abu al-Khair in writing the story of Pilatus in *Kush-Nama* considering its three mentioned parts, i.e., Jesus' crucifixion, Simon's vengeance, and the Christianization of Romans by Adina and Matthew along with other Persian texts such as Manichaean texts (based on Islamic culture), historical texts written in Islamic era (influenced by Persian culture and myths) and stories related to prophets (developed in Islamic culture). Also the researcher has tried to answer this question: did Iranshan write Pilatus being influenced by only old Persian narratives or was he also influenced by Semitic or Islamic stories?

3. Discussion

In *kush-Nama*, Manush, the Roman commander, sends five stories of kings to Kush the tusked. One of the stories was related to Pilatus and his role in Jesus' crucifixion. Also, it contained Simon's vengeance and the role of his two apostles in the Christianization of Romans. In this study the researcher has tried to provide references from Persian sources for the mentioned three parts. The first part, Jesus' ascension, is found in Manichaean texts like Jesus' crucifixion hymns, such as M18+M2753. In this article, first, the disclaimer of Pilatus and appointing Jewish to kill Jesus are referred to.

After crucifixion, they buried him. They wanted to wash his body with perfumery to prevent its decay but it was Saturday and it was impossible to do anything on this day based on Jewish beliefs. On Sunday, Mary Magdalene along with two other people went to Jesus' tomb at dawn to perfume his body, but they did not find him. Two angels told Mary to look for him alive among the dead. They remind her of Jesus' words that he would be resurrected three days after crucifixion. Then, they asked Mary to inform Simon about the presence of Jesus. The second part, i.e., Simon's vengeance, was

attributed to a Roman king in post Islamic history texts, such as *History of Bala'mi*. The third part, the trick of Adna and Matthew to Christianize Romans, is found in *Qisas al-Anbiya* (stories of the prophets written by Abu Ishag Neyshaburi). Thus, what is seen in *Kush-Nama* is the same Manichean or Persian story (intertwined with some Islamic elements). It is worth mentioning that in the second part, displacement was used (from Simon to king of Rome), and in the third part, there is a breakage component, i.e., what Simon did was broken in two other people or repeated by two other people.

4. Conclusion

It is concluded that Pilatus story in *Kush-Nama* and Jesus' crucifixion have a theme similar to that of Manichean text M18+M2753. What is said about Simon's vengeance through Jesus execution by king of Rome in *History of Bala'mi*, which is a translation of *Al-Tabari's History* and books of lords from Sassanid era, is transferred to Simon in *Kush-Nama*. Also the cunning of Simon in *Qisas al-Anbiya* written by Abu-Ishaq Neyshabouri for Christianization of Romans is broken into Adna and Matthew. Therefore, it could be said that Iranshan bin Abu al-Khair also used some Semitic and Islamic elements in *Kush-Nama*; however, he retained the original theme of Manichean story as a part of Persian mythological references.

Keywords Pilatus, Jesus, Crucifixion, Simon, Adni and Matthew, Breakage, Transfer

References [In Persian]:

- Alberi, C. R. C. (2009). A Manichean psalm (2nd ed.). (A. Ismailpur, Trans.). Tehran: Ostoureh.
- Ardestani rostami, H. R. (2015). Kind Jesus in poems of Hafiz and its Manichean basis, paper presented at Khaje Sham al-din Mohammad Hafiz Shirazi International Congress, Islamic azad university.

- Ardestani Rostami, H. R. (2018). The position of Mary Magdalene in Gnostic texts based on the Manichaeian text M6281+M6246, *Persian Studies*, 17 (32), pp. 1-24.
- Asmussen, J. (1994). Manichaeus and his religion: Study of texts, In M. Eliade (Ed.), *Gnostic and Manichaeian religion* (pp. 189-213). (A. Ismailpour, Trans.). Tehran: Fekr-e Rooz.
- Bahar, M. (2006). *An inquiry into Persian culture* (A. Ismailpur, Rev.). Tehran: Cheshmeh.
- Bala'mi, A. (2008). *History of Bala'mi* (M. Bahar, Rev.). Tehran: Zavvar.
- Birouni, A. (2010). *Athar al-baqiyah anal-qwun al-khaliyah* (6th ed.). (A. Danaseresht, Trans.). Tehran: Amirkabir.
- Davis. J. G. (1994). *Manichaeian and Christian Religion*, In M. Eliade (Ed.), *Gnostic and Manichaeian Religion* (pp. 105-116). (A. Ismailpour, Trans.). Tehran: Fekr-e Rooz.
- Gardizi, A. (2005). *Zain al-Akhbar*, (R. Rezazadeh Malek, Rev.). Tehran: Association of Cultural Works and Honors.
- Gospel (n.d.) (n.p.).
- Hallroyd, S. (2016). *Gnostic literature* (A. Ismailpour, Trans.). theran: Hirmand.
- Hawkes, M. (2004). *Persian bible dictionary*. Tehran: Asatir.
- Iranshan bin Abu al-Khair, (1998). *Kush-Nama* (J. Matini, Rev.). Tehran: Elmi.
- Kharazmi, H. R. (2017). *Development and evolution of heroes in Persian national myths and epics*. theran: Ettelaat.
- Mahdavi, Y. (Ed.). (1968). *Stories of the Noble Quran* (adopted from interpretation of sourabadi). Tehran: Tehran university.
- Majlesi, M. B. (1982). *Bihar a -Anwar*. beirout: Al-vafa.
- Mostofi, H. (2008). *Tarikh-e Gozide* (A. Navaei, Rev.). Tehran: Amirkabir.

- Neyshaburi, A.(2007). Qisas al–anbiya (Stories of Prophets) (5th ed.). (H. Yaqmaei, Rev.).Tehran: Elmi va Earhangi.
- Sarkarati, B. (2014). Hunted shadows (a selection of Persian papers) (2nd ed.). Tehran: Tahoori.
- Shabankarei, M. (2002). Majma al-ansab (H. Mohaddes, Rev.). Tehran: Amirkabir.
- Tabari, M, (2011). Tabari’s History (tarikḥ al – rosol va al- molook) (9th ed.). (A. Payandeh, Trans.). Tehran: Asatir.

References [In English]:

- Boyce, M. (1975). A reader in Manichaeon Middle Persian and Parthian, In Acta Iranica (Vol. 9). Leiden: ed Téhéran- Liège.
- Morano, E .(2000). A survey of the extant Parthian crucifixion hymns, In R. E. Emmerick, W. Sundermann & P. zieme (Eds.), Studia Manichaica, IV. (pp. 398-429). Berlin.

مجله مطالعات ایرانی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال نوزدهم، شماره سی و هفتم، بهار و تابستان ۱۳۹۹

نگاهی به داستان پلاطس (بردارکردگی عیسی مسیح)

در کوش نامه و سنجش آن با متن های دیگر*

دکتر حمیدرضا اردستانی رستمی^۱

چکیده

در این جستار می‌کوشیم تا ریشه‌های داستانی را که مانوش، سالار روم، برای کوش پیل‌دندان می‌فرستد، در منابع ایرانی جست‌وجو کنیم. در این داستان، نخست به پلاطس و نقشی که او در تصلیب عیسی داشته و به آسمان رفتن او اشاره شده‌است؛ سپس کین‌کشی «شمعون»، حواری عیسی، از یهودیان پیش کشیده شده و نهایتاً از حیلۀ دو حواری، «ادنی» و «متی»، برای مسیحی‌ساختن رومیان، سخن به میان آمده‌است. بخش نخست داستان (به آسمان رفتن عیسی) را در سخن مانویان و سرودهای بردارکردگی عیسی در مانویت می‌بینیم. بخش دوم (انتقام شمعون از یهودیان) در تواریخ دوره اسلامی ایران (تاریخ بلعمی که خود ریشه در خدای نامه‌ها دارد) به پادشاهی از رومیان نسبت داده شده‌است. بخش سوم (حیله ساختن ادنی و متی برای مؤمن کردن رومیان) را مطابق با قصص الانبیای ابواسحاق نیشابوری، در کردار شمعون می‌بینیم؛ بنابراین آنچه در کوش نامه آمده‌است، همان روایت مانوی/ایرانی (آمیخته به عناصری اسلامی) در متن‌های پیش گفته‌است؛ با این تفاوت که در بخش دوم، جابه‌جایی و در بخش سوم، شکستگی در رخداد وجود دارد.

واژه‌های کلیدی: پلاطس، عیسی، بردارکردگی (تصلیب)، شمعون، ادنی و متی، جابه‌جایی، شکستگی.

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۸/۰۸/۱۸

h_ardestani_r@yahoo.com

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۹/۲۴

نشانی پست الکترونیک:

(DOI): 10.22103/jis.2019.14428.1955

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول، خوزستان، ایران.

۱. مقدمه

در *کوش‌نامه* مانوش، سالار روم، پنج داستان در اخبار شاهان را برای کوش پیل‌دندان می‌فرستد. یکی از داستان‌ها، در پیوند با پلاطس و نقشی است که او در به‌دار کشیدن عیسی داشته‌است. همچنین در این داستان، از کین کشی شمعون و همین‌طور اینکه چگونه دو نفر از حواریان او در مسیحی کردن رومیان نقش داشته‌اند، سخن به میان می‌آید. چنانکه آشکار است، در این داستان از شخصیت‌هایی یاد شده است که مقدمتاً، سخن گفتن درباره آنان، بایسته به نظر می‌رسد.

پونتیوس پلاطس که در داستان *کوش‌نامه* از او نام برده شده است، در سال ۲۹ میلادی از سوی رومیان، حاکم یهودیه می‌شود و در اورشلیم به قضاوت می‌پردازد (یوحنا ۱۸: ۲۸). او با وجود آنکه درمی‌یابد عیسی را هیچ گناهی نیست و خود نیز بدان اقرار دارد، او را تسلیم یهودیان می‌کند؛ زیرا می‌داند که یهودیان از او خشنود نیستند و بر آن است با تسلیم عیسی بدان‌ها، دل آنان را به دست آورد (هاکس، ۱۳۸۳: ۲۳۵-۲۳۶). او مطابق با زیور مانوی، مزدور هرود، پادشاه روم، است (آلبری و دیگری، ۱۳۸۸: ۸۰).

شمعون یکی از دوازده حواری عیسی است (همان: ۱۷۴-۱۷۵) و معروف به پطرس (*انجیل متی* ۱۰: ۱-۲). «عیسی دو سال در بیت‌المقدس دعوت کرد؛ چون کسی نمی‌پذیرفت، عازم مصر شد. در راه به جمعی گزاران رسید. دوازده کس بودند و ایمان آوردند. ایشان حواریان‌اند. اسامی ایشان این است: بطرس و اندراوس و یقبس و یحنس، فیلبس، برتیماس، توماس و ماتیاس، شمعون، یودس، یقبس و یهودا» (مستوفی، ۱۳۸۷: ۵۶). شمعون مهتر حواریان بود. او کسی است که چون جهودان او را به گرو می‌گیرند تا به عیسی دست یابند، عیسی را انکار می‌کند و می‌گوید: «من از عیسی بیزارم و از یاران او نی‌ام. از او بیزار شد و کافر شد» (بلعمی، ۱۳۸۵: ۵۴۶؛ طبری، ۱۳۹۰: ۲ / ۵۲۱). در تاریخ گزیده این مسئله که شمعون به عیسی کافر شد، انکار می‌شود: «جهودان از حواریان، شمعون را بگرفتند و عیسی را از او طلبیدند. نشان نداد و در عیسی کافر نشد» (مستوفی، ۱۳۸۷: ۵۷). مطابق با خبری، عیسی او را جانشین خود می‌سازد: «چون جبریل آمد که او [عیسی] را به آسمان برد، وی مر یاران خویش را گفت: کیست از شما که جان خویش فدای من کند، نصرت دین خدای را. کس اجابت نکرد مگر شمعون. عیسی، علیه السلام، او را ولی عهد خویش کرد و گفت: اگر از این وقعت سلامت یابی، نایب من باش» (قصص قرآن مجید، ۱۳۴۷: ۴۷).

آدنی و متی نیز مطابق با متن *کوش‌نامه* از حواریان هستند که در پی مؤمن ساختن رومیان درمی‌آیند. مطابق با *انجیل متی* ۱۰: ۳؛ مرقس ۲: ۱۴ و زیور مانوی (آلبری و دیگری، ۱۳۸۸: ۱۷۲) متای حواری، به باج‌گیری آوازه داشته و گویا چون مأمور مالیات

بوده است، او را باج گیر گفته‌اند؛ اما همان گونه که جلال متینی در پانوشت داستان پلاطس کوش نامه اشاره کرده است، «نام هیچ یک از حواریان با ضبط‌های دو گانه کوش نامه تطبیق نمی‌کند» (ایران‌شان بن ابی‌الخیر، ۱۳۷۷: ۱۷۵). به عقیده متینی، به نظر می‌رسد «ادنی» در کوش نامه تصحیفی از نام «اندریاس» در انجیل (متی ۱۰: ۲) و «اندراییس» در تاریخ طبری (طبری، ۱۳۹۰: ۲/ ۵۲۲) باشد (ایران‌شان بن ابی‌الخیر، ۱۳۷۷: ۱۷۵).

این نکته را بر گفته‌های متینی، باید بیفزاییم که در متن‌های تاریخی دوره اسلامی همچون زین‌الآخبار (گردیزی، ۱۳۸۴: ۵۰) و تاریخ بلعمی (بلعمی، ۱۳۸۵: ۵۴۸) دو حواری که عیسی آنان را به روم گسیل می‌دارد، «پطرس» و «بولس» هستند. در تاریخ گزیده، دو نام پطرس و «اندراس» در کنار هم آمدند (مستوفی، ۱۳۸۷: ۵۶) که می‌دانیم این دو مطابق با انجیل (متی ۱۰: ۲) برادر بودند؛ پس چه بسا «بولس» در متن‌های تاریخی دوره اسلامی، همان «اندریاس/اندراس/اندراییس» یا «ادنی» کوش نامه است که البته از دید واژگانی هیچ پیوندی نمی‌تواند میان اندریاس با بولس باشد. خواهیم دید که در متن کوش نامه ادنی و متی به روم می‌روند؛ اما در متن تاریخ طبری این دو برای تبلیغ دین عیسی، راهی سودان می‌شوند (طبری، ۱۳۹۰: ۲/ ۵۲۲). این نکته را هم بیفزاییم که در زین‌الآخبار، در یادکرد پزشکان، از کسانی چون «اوراس» یا «ایواس» نام برده شده است (گردیزی، ۱۳۸۴: ۴۳۰). این نام بی‌شبهت به نام اندریاس نیست؛ همان حواری عیسی که در کوش نامه در جامه پزشک به دربار پلاطس می‌رود.

۱-۱. شرح و بیان مسئله

در این پژوهش که به روش توصیفی - تحلیلی صورت گرفته است، برآنیم با توجه به سه بخش یادشده در داستان پلاطس کوش نامه: بر دار کردن عیسی، کین کشی شمعون و مسیحی کردن رومیان به دست ادنی و متی و سنجش این سه بخش با متن‌های دیگر ایرانی همانند متن‌های مانوی (که در بیرون از فرهنگ اسلامی شکل گرفته است)، متن‌های تاریخی دوره اسلامی (که بی‌تأثیر از فرهنگ و اسطوره‌های ایرانی نیز نبودند) و داستان‌های در پیوند با پیامبران (که گویا در فرهنگ اسلامی پرورش یافته‌اند)، به منبع یا منابع احتمالی مورد استفاده ایران‌شان بن ابی‌الخیر در سرودن داستان پلاطس کوش نامه دست یابیم. جز این، نگارنده در این جستار می‌کوشد به این پرسش که آیا ایران‌شان در سرایش داستان پلاطس، صرفاً تحت تأثیر جوهره اصیل روایت‌های ایرانی کهن بوده یا با سابقه یافتن باورهای اسلامی در ایران، از روایت‌های سامی/اسلامی نیز تأثیر گرفته است، پاسخی مقدماتی دهد.

۱-۲. پیشینه پژوهش

اگرچه پژوهندگان حوزه ادب پهلوانی، در آثار حماسی‌ای که پس از شاهنامه فردوسی پدید آمده است، کم‌وبیش به مطالعه و پژوهش پرداخته‌اند، نگارنده در موضوع مورد بحث پیش رو، پیشینه‌ای نیافت و (تا آنجا که مطالعات او نشان می‌دهد) به نظر می‌رسد این پژوهش، فاقد هر گونه سابقه‌ای است.

۱-۳. ضرورت و اهمیت پژوهش

بررسی متن‌های گوناگون ادبی و دینی در دوره‌های مختلف تاریخی، این نکته را اثبات می‌کند که فرهنگ ایرانی اگرچه در ظاهر تفاوت‌هایی در دوره‌های گوناگون دارد، در بطن خود، به هم پیوسته بوده است و آثار دوره اسلامی، از فرهنگ کهن ایرانی بریده و از هم گسیخته نیست؛ بلکه فرهنگ ایرانی با پذیرش فرهنگ‌های دیگر، پیوسته خود را پروریده و این گونه به غنای خود یاری رسانده است. پژوهش پیش رو با در نظر داشتن این دیدگاه، ضرورت دارد و مهم می‌نماید.

۲. بحث و بررسی

برای پرداختن به آنچه پیش از این آمد (بحث درباره منابع ایرانشان در سرودن **داستان پلاطس**: همسانی، جابه‌جایی و شکستگی در آن)، ضرورت دارد در آغاز آنچه را ایرانشان در این باره باز گفته است، بیاوریم. این داستان را در سه بخش بازمی‌آوریم و می‌شنویم:

بخش نخست: بردار کردن عیسی و به آسمان رفتنش

دگر داستان پلاطس به روم	که خون مسیح از بُنه داشت شوم
ز کردار او باز گویم نشان	یکی قیصری بُود بر سر کشان
بدان‌گه که آشفته شد بر زمین	گروه یهود از مسیح گزین
یکی ناسزا گفت ازو هر کسی	ز دیدار ایشان نهان شد بسی
یهودا مر او را بدیشان نمود	که یار مسیح گران‌مایه بُود
چو در کار عیسی برفت آنچه رفت	سوی آسمان بُرد یزدانش تفت
بماندند از آن پاک‌تن بر زمین	ده و دو تن از کارگزاران کین

بخش دوم: کین کشی شمعون

که خوانی حواری همی نامشان	ز شمعون برآمد همه کامشان
به کین مسیحا نیاز آمدش	ز هر سو سپاهی فراز آمدش

ده و دو هزار از جهودان بگشت
بماندند ده تن زیارانِ او

بخش سوم: نیرنگِ ادنی و متی

از ایشان دو تن سوی روم آمدند
یکی آن گزیده که ادنی ش نام
وگر نام دیگر بجویی ز من
سگالش چنین بود با یک دگر
نهان گشت متی و ادنی برفت
بدو خویشان را پزشکی نمود
پلاطس بفرمود تا پیشکار
بزرگان آن شهر کردند گرد
چو ادنی ز کار پزشکی سخن
پراکنده گشتند و درماندند
چنان گشت ادنی به نزدیک شاه
بزرگان از ادنی به درد آمدند
که ادنی سخن خیره راند همی
نه دارو شناسد نه درمان، نه درد
بدو گفت ادنی که شاه بزرگ
نگیرد، کند بنده را آزمون
بفرمای تا هر چه کراست و کور
اگر هست ده ساله بیمار ریش
اگر من به یک ماه نیکو کنم
وگر نه که یابد ز قیصر گریز؟
برآمد مُنادیگری گرد شهر

برفت از جهان نیز و بنمود پشت
گزینان و از رازداران او

نهانی بدان مرز و بوم آمدند
جوانی هشومند و مردی تمام
متی مرد و گل آن سرانجمن
که از ما نباید که دارد خبر
به نزد پلاطس خرامید تفت
همی در پزشکی سخن برفزود
یکی انجمن کرد هنگام بار
همانا فزون آمد از شصت مرد
بر آورد، خیره بماند انجمن
همی هر کسی جادوش خواندند
که هزمان فزودش یکی پایگاه
یکایک بر شاه گرد آمدند
پزشکی به دانش نداند همی
تو ای شاه، گرد فریش مگرد
سخن های بی دانشان سترگ
به دردی که باشد ز باد و ز خون
اگر پای سست است و اندام شور
از این شهر و ز کشور آرند پیش
تنی خویشان را بی آهو کنم
به یکبارگی خون ادنی بریز
که هر کس که او دارد از رنج بهر

سراسر به درگاه شاه آورید
 که ادنی همه کرد خواهد درست
 نخواهد ز کس مُزد این پاک‌رای
 به یک هفته آمد به درگاه شاه
 سر ماه از آن لشکر دردمند
 از ادنی همه روم شد شاد کام
 بدانست کادنی کشیده است رنج
 پزشک پلاطس شد و هم‌نشست
 تو را سازگاری رساند به کام
 که یک‌چند بگذشت از این روزگار
 که همزاد او بُود و پیوند او
 به سکه یکی روز ناگه بُمرد
 همه جامه قیصری کرد چاک
 چو بشنید متی به درگاه شد
 به ادنی چنین گفت کای نابکار
 از این سان جوانی تو دادی به باد
 چو دانش ندانی و درمان و درد
 بدو گفت ادنی که یافه مگوی
 که جاوید کس زندگانی نجست
 بدو گفت متی که ای بدگمان
 ز خواب و خورش مرد گردد تباه
 تو را چون نبوده است دانش تمام
 چو دانش نیاموزی از دانشی
 مرا این مسیح پیمبر نمود

بدین مایه ور بارگاه آورید
 به درمان همی درد خواهیم شُست
 همی چشم دارد به مُزد خدای
 ز بیمار بی‌مر، فزون از سپاه
 پردخت و بر کس نیامد گزند
 به پیش پلاطس برافراخت نام
 بسی خلعتش داد و دینار و گنج
 همی ساخت دین دار با بُت پرست
 خُتک هر که را سازگار است نام
 جوانی گرامی بر شهریار
 بر او مهرش افزون ز فرزند او
 پلاطس به خواری و غم دست بُرد
 پراگند بر تاج و بر تخت خاک
 چو بیگانه اندر بر شاه شد
 غمان از تو بیند همی شهریار
 وگر نه بودش به دل مرگ یاد
 به گرد در پادشاهان مگرد
 بدین راه بی‌داد خیره مپوی
 هر آن کس که زاید بمیرد درست
 به پیری نهاده است یزدان زمان
 به دانش توان داشت مردم نگاه
 تبه کردی او را و شد کار خام
 همی لاجرم خیره مردم کُشی
 تو گفتی که او خود پیمبر نبود

چو خستو شدی تو بدان رهنمای
هم اکنون از این خاک بردارمش
بدو گفت ادنی که هم داستان
اگر تو همی مُرده زنده کنی
نخستین کسی کاندرا آید به دین
دگر پاک دستور و این سروران
کنارنگ گفتند و قیصر به نیز
گر این زنده گردد همه بگرویم
بستند پیمان و متی برفت
سوی کاخ آن تن مُرده بشست
به هشتم سوی قیصر آمد دوان
بدو بگرویدند و بر دین او
همه روم دین مسیحا گرفت
چو خواهد که کاری باشد خدای

کنم زنده این را به نام خدای
به یک هفته نزدیک شاه آرمش
شدم با تو یک ره بدین داستان
سزا گشت ما را که بنده کنی
منم و آن گهی شهریار گزین
به تو بگرویم از کران تا کران
که اکنون بهانه نمانده است چیز
به راهی که پویی بر آن ره رویم
مر آن مُرده را از میان برگرفت
به درمان به یک هفته کردش درست
جوان با وی و روی با ارغوان
گرفتند از او راه و آیین او
زن و مرد راه سکوبا گرفت
به اندک ترین مایه آید به جای
(ایرانشان بن ابی الخیر، ۱۳۷۷: ۱۷۴-۱۷۸)

پس از روایت این داستان، می‌کوشیم تا در منابع ایرانی، برای سه بخش مطرح شده در *کوش نامه*، سرچشمه‌ای بیاوریم. نخست بردار کردن عیسی با همکاری پلاطس و به آسمان رفتن عیسی را در متنی مانوی (که نویسندگان این متن‌ها، به شدت از مسیحیت تأثیر پذیرفته بودند/ نیولی، ۱۳۷۳: ۱۰۷؛ دیویس، ۱۳۷۳: ۱۶۴-۱۶۹) جست‌وجو می‌کنیم.

۲-۱. بر آسمان رفتن عیسی در متن مانوی (M18+M2753)

یکی از متن‌های پارتی مانوی که دربارهٔ تصلیب عیسی است، متن **M18+M2753** است. در متن پارتی پیش رو که عنوان سرود تصلیب (بردار کردگی) را دارد، نخست از سلب مسئولیت پلاطس در کشتن عیسی سخن گفته شده است و واگذاری عیسی به جهودان که منجر به تصلیب او می‌شود. پس از بردار کردن او می‌بینیم که عیسی را به گور می‌سپارند. می‌خواهند او را با عطریات شست‌وشو دهند تا جسد فاسد نشود؛ اما دیگر روز شنبه فرارسیده است و نمی‌توان این کار را انجام داد. در روز یکشنبه، مریم مجدلیه^۳ و دو نفر دیگر در هنگام خروس‌خوان، برای مالیدن عطر بر تن عیسی به نزدیک گور او

می‌روند؛ اما او را در قبر نمی‌یابند. در این هنگام با دو فرشته روبه‌رو می‌شوند. آنها به مریم توصیه می‌کنند که عیسی زنده را در میان مردگان مجویند. آنان این سخن عیسی را یاد مریم می‌آورند که گفته بود چون او را به صلیب بکشند و به خاک سپارند، پس از سه روز رستخیز خواهد کرد. پس از این، از مریم می‌خواهند که نزد شمعون (مهرتر حواریان) و دیگر حواریان برود و آنان را از وجود مسیح آگاه سازد.^۴
در اینجا نخست حرف‌نوشت متن مانوی و سپس ترجمه متن خواهد آمد:

d'rwbdgyftyg b's'h'n

M18

R

- 1 r'styft bgpwhr 'st 'wt
- 2 pyltys wy'wrd kw 'z wnwh
- 3 'c 'ym bgpwhr gwxn 'byy'd
- 4 'hym°° qtrywn'n u 'strywtn
- 5 'c pyltys frm'n 'wh pdgryft
- 6 kw 'ym r'z 'ndrz d'ryd 'wt
- 7 yhwd'n wxd dhynd pdkyšg°° byd
- 8 'bdysyd kw pd 'ywšmbt pd
- 9 mwrwg'g sr 'gd mrym šlwm
- 10 mrym'd 'b'ryg ws jnyn
- 11 'wš'n bwd'c'r wxš nyrd
- 12 'wrd°° nzd 'w dxmg 'bnft 'hynd
- 13 'wš'n 'b[13-14
- 14 fry[štg 17-18

V

- 1 wynyd wrc pdycg wyg'hyft
- 2 cy qyrd mrym šlwm 'wt
- 3 'rsny'h kd dw fryštg 'w
- 4 hwyn pwrsynd kw m' jywndg
- 5 'd mwrđg'n wx'zyd°° yyšw'
- 6 sxwn 'by'd d'ryd cy pt

- 7 glyl'h 'w 'šm'h
- 8 wy'fr'št kwm 'bysp'rynd
- 9 'wt qrynd d'rwbdg hrdyg
- 10 rwc 'c mwrđ'n 'xyz'n°°
- 11 pt nydf'r šwyd 'w glyl'h
- 12 'wt 'zd qryd 'w šymwn 'wt
- 13 12-13]'b'ryyg
- 14 17-18](k)w

M2753

R

- 1 (x)w(d)l'y 14-15
- 2 dšn 'rg w'x[t 11-12
- 3 'syd yyšw ny 'yd[6-7
- 4 7-8] (w)x'zyd°° qyrd '[2-3
- 5 12-13]dyd w(y)l'g
- 6 traces of two letters

V

- 1 bits of letters
- 2 13-14](')n kw xwd'yn
- 3 4-5 '](c) dxmg 'zg(r)yft 'wt ny
- 4 z'](n)'m kw bwrđ u '[6-7
- 5 5-6 h]rw dw 'dgd[8-9
- 6 8-9](.)'n wš[9-10 (Morano, 2000: 404-408).

ترجمهٔ متن:

سرودِ بردارِ کردگی

روی برگِ دست‌نویس

- ۱ [به] راستی [او] پورِ بَغ است و
- ۲ پلاطس پاسخ داد که مرا بنگر[ید]!
- ۳ از این خونِ پورِ بَغِ بی‌بهره
- ۴ هستم. پاسبان و سربازان
- ۵ از پلاطس فرمان‌چنین پذیرفتند:

- ۶ که این راز [همانند] فرمان دارید و
- ۷ یهودیان خود شُمار دهند (حسابُ پس دهند)؛ اَمّا
- ۸ به نظر می‌رسد که در یک‌شنبه به
- ۹ آغاز خروس‌خوان آمدند، مریم، سالومه.
- ۱۰ مریم به همراه بسیار زنان دیگر
- ۱۱ آنان بوی‌های خوشایند نزدیک
- ۱۲ آوردند. نزدیک به دخمه آمدند
- ۱۳ آنان ...
- ۱۴ فرشته

پشت برگ دست‌نویس

- ۱ بنگرید معجزه را بر بنیان گواهی‌ای
- ۲ که کردند مریم، سالومه و
- ۳ ارسنیه. هنگامی که دو فرشته از
- ۴ آنان خواهند که زندگان
- ۵ در میان (به همراه) مُردگان جست‌وجو نکنید.
- ۶ سخن عیسی به یاد دارید؛ چه، به
- ۷ جلیله شما را
- ۸ آموخت که مرا می‌سپارند
- ۹ و کُشد به صلیب، سومین
- ۱۰ روز از [میان] مُردگان برخوادم خاست.
- ۱۱ با شتاب روید به جلیله
- ۱۲ و آگاه سازید شمعون را و
- ۱۳ ... دیگران
- ۱۴ ... که

M2753

روی برگ دست‌نویس

- ۱ خداوندگار ...
- ۲ پهلوی راست گفت:
- ۳ بیاید. مسیح اینجا نیست
- ۴ [می‌دانم چه] جست‌وجو می‌کنید. کرده است [او رستخیز]
- ۵ [آنها آمدند] آنجا را دیدند.

۳۴ / نگاهی به داستان پلاطس...

۶ (اثر دو حرف)

پشت برگ دست‌نویس

۱ (تعدادی حروف)

۲ ... آن که خداوندگاران

۳ ... از دخمه بیرون شد و

۴ نمی‌دانم که بُرد و

۵ ... هر دو وارد شدند

۶ ... آن ...

داستان به دار کشیدن عیسی را در منابع ایرانی، افزون بر متن‌های مانوی که نمونه‌ای از آن یاد شد، در متن‌های دیگر ایرانیان چون آثارالباقیه (بیرونی، ۱۳۸۹: ۴۸۷)، زین‌الآخبار (گردیزی، ۱۳۸۴: ۴۹)، تاریخ‌گزیده (مستوفی، ۱۳۸۷: ۵۷)، مجمع‌الانساب (شبانکاره‌ای، ۱۳۸۱: ۱۴۴) و... می‌توانیم ببینیم.

این نکته در اینجا شایسته افزودن است که وصفی را که درباره ادنی/اندریاس در کوش‌نامه می‌بینیم: «یکی آن گزیده که ادنی‌ش نام/جوانی هشومند مردی تمام» به گونه‌ای آن را در متن‌های غربی مانوی هم می‌یابیم: «اندریاس همزاد اندیشه‌ای سترگ است» یا درباره او گفته می‌شود: «نخست تندیس مقدس» (آلبری و دیگری، ۱۳۸۸: ۱۷۱، ۱۷۴). این نکته نشان می‌دهد که ادبیات فارسی و به ویژه ادبیات حماسی ما، در ادامه ادبیات و فرهنگ پیش از اسلام شکل گرفته و دست‌کم عناصری از آن را در خود نگاه داشته است.

۲-۲. جابه‌جایی نقش ملک روم در تاریخ بلعمی (کین کشی از یهودیان) به شمعون در کوش‌نامه

در کوش‌نامه دیدیم که چگونه شمعون، حواری عیسی، انتقام خون او را با کشتن دوازده هزار نفر می‌گیرد. این خویشکاری که در کوش‌نامه به شمعون نسبت داده شده است، پیش از آن در تاریخ بلعمی به ملک روم نسبت می‌یابد. سخن بلعمی را ببینیم:

... و هر شبی مریم، مادر عیسی، با آن زن که عیسی او را درست کرده بود،^۵ بیامدی و زیر دار با هم تا روز بگریستندی و چون هفتم بود خدای عزوجل عیسی را از آسمان فرود آورد سوی مریم تا آن شب که مریم او را بدید و بدانست که گشته نیست و دلش بیارامید و آن شب به خانه مریم بود و یحیی بن زکریا را بخواند نزد خویشتن و حواریان دوازده تن بودند: یکی شمعون که از عیسی بیزار شده بود و یکی دیگر بود که عیسی را بسی درم بفروخته بود و جهودان را بر او دلیل بود و ده تن مانده بودند از حواریان عیسی. آن شب ایشان را طلب کرد و هفت تن از ایشان بیافت. از ایشان پرسید که آن یک تن از شما که مرا بسی درم بفروخت و جهودان را بر من دلیلی کرد، به چه رسید؟ گفتند:

پشیمان شد. دانست گناه کرد. خویشتن را بگشت. عیسی گفت: اگر خدای را توبه کردی، خدای تعالی توبه او بپذیرفتی. او خویشتن را به ناشایست گشت که هیچ گناه نیست که به عفو خدای اندر ننگند. پس عیسی وصیت کرد یحیی را و این هفت تن را از حواریان که دین او نگاه دارند. گفت که خَلْق را از پس من به خدای خوانند و به دین او خوانند و هر کس را به سویی از جهان فرستاد که به هر ناحیتی خَلْق را به خدای خوانند و پیغامبری و شریعت وی بر انجیل و ... عیسی یحیی را خلیفت کرد و ایشان را وصیت تمام کرد و مریم را بدرود کرد و سپیده دم بود و دعا کرد خدای عزوجل را تا او بر آسمان بُرد و ترسان امروز آن شب را بزرگ دارند؛ ... پس دیگر روز بیود حواریان میان خَلْق آمدند و گفتند که دوش عیسی از آسمان فرود آمد و ما را او وصیت کرد به خواندن خَلْق به پیغامبری او. جهودان ایشان را بگرفتند و بزدند و بازداشتند و عذاب همی کردند که بیزار شوند و ایشان نشدند و خبر از شام به ملک روم شد و به بیت المقدس هر دوس الا صغر ملک بود؛ پس ملک را خبر شد که در میان بنی اسرائیل مردی بیرون آمد نام او عیسی و خَلْق را آیت ها نمود و از مادر آمد بی پدر و جهودان از پس آن آیت ها که بدیدند او را بگشتند و بر دار کردند و اکنون مردمان او را عذاب می کنند که از او بیزار شوید. ملک روم با سپاه بسیار روی به بیت المقدس نهاد و از بنی اسرائیل و جهودان بسیار گشت و آن حواریان را از دست ایشان بستد و به دین عیسی بگرویدند و آن حواریان را که بر زمین روم خلیفت کرده بود، با خویشتن بُرد و دیگر حواریان را بُرد که بفرمود که به جهان اندر بپراکنید و خَلْق را بر دین عیسی خوانید؛ چنانکه عیسی شما را فرمود. (بلعمی، ۱۳۸۵: ۵۴۷-۵۴۹)

آنچه در اینجا می بینیم، عنصر جابه جایی در حماسه است. حماسه ریشه در اسطوره دارد و «برداشت مشترک ذهن دسته جمعی و شاید ناآگاهانه گروهی از مردمان را منعکس می کند؛ از این رو، اسطوره در هر زمان شکل و نقش و کاربرد ویژه ای دارد و در جریان زمان و در مرزهای متفاوت جغرافیایی و در میان مردمان گوناگون ممکن است دستخوش دگرگونی هایی شود و نقش های تازه ای بپذیرد و در جریان یک تغییر تدریجی ناآگاه یا از روی یک دگرگونی بنیادی و عمدی گونه های جدیدی پیدا کند و به شکل های تازه ای مانند افسانه، داستان حماسی، تمثیل یا نقل عامیانه درآید. مجموع این گونه تکوین و تغییرات و شکل پذیری های متفاوت را می توان جابه جایی اسطوره نامید» (سرکاراتی، ۱۳۹۳: ۲۱۳). برای نمونه جابه جایی، می توان به گیومرتن اوستا و گشته شدن او به دست اهریمن اشاره کرد که در شاهنامه، «جابه جا شده و به صورت گشته شدن سیامک، پسر کیومرث، به دست دیو منعکس شده است» (همان: ۲۲۰).

بنا بر آنچه گذشت، آنچه از خویشکاری ملک روم (انتقام از یهودیان) در متن تاریخ بلعمی به شمعون در کوش نامه نسبت یافته است، دقیقاً از گونه جابه جایی است.

۲-۳. شکستگی نقشِ شمعونِ قصص الانبیا (حیله برای مؤمن ساختن رومیان) در ادنی و متای کوش نامه

چنانکه در کوش نامه دیدیم، پس از آنکه شمعون به «کین مسیحا نیاز آمدش»، دوازده هزار نفر از جهودان را می‌گشود. در پی کین کشی او، دو تن از حواریان به نام ادنی و متی، برای مسیحی ساختن رومیان نیرنگ می‌کنند. پیش از آن متن، در قصص الانبیای ابواسحاق نیشابوری می‌بینیم که به جای ادنی و متی، شمعون است که متوسل به حیله می‌شود و در عین آزادسازی حواریان عیسی، موجب ایمان آوردن رومیان به مسیحیت می‌شود. این داستان را از کتاب قصص الانبیا می‌خوانیم:

هنوز مریم زنده بود که عیسی را طلب می‌کردند تا بکشند و مریم هر روز به زیر دار آمدی و بگریستی و ندانستی که عیسی را به آسمان برده‌اند. چون دو شب یا هفت شب بگذشت، آنگاه خدای تعالی عیسی را به زمین فرستاد. گفت برو و حواریان را بخوان و وصیت کن و تا مادرت نیز بداند که تو زنده‌ای. آنگاه عیسی، علیه السلام، به زمین آمد. ... آنگاه پیامد و مریم مجدلانی را زیارت کرد و او را مژده داد و حواریان را بخواند و گفت مرا به آسمان بردند و نتوانستی شما را بدان وقت وصیت کردن... خلق را از معصیت پرهیز فرماید و از آزار خلقان دور باشید که من اکنون به آسمان همی شوم و به آخر الزمان باز فرود آیم. ... پس حواریان به شب در آن کوه عبادت می‌کردند. چون وقت سحرگاه بود، به سجده در خواب شدند. چون بیدار شدند، هر دو تن خود را بر در شهری یافتند و زبان ایشان آموخته؛ ... پس دو تن به روم افتادند و دو تن به زمین حبشه افتادند و دو تن به زمین افریقیه افتادند و دو تن به انطاکیه افتادند و دو تن به زمین بربر افتادند ... و هر کسی بدان شهر افتادند که فریشتگان راه نمودند. خلق را دعوت می‌کردند و می‌گفتند که بگوئید: لا اله الا الله، عیسی رسول الله. مردمان شهر ایشان را بزدندی و آن دو تن که به زمین انطاکیه افتادند، اهل انطاکیه را دعوت کردند. مردم شهر غوغا کردند و ایشان را بسیار بزدند و بگرفتند و به نزدیک ملک شهر بردند. ملک فرمود که ایشان را بازدارید. بازداشتند و گویند که بزرگ تر ایشان شمعون- الصفا بود. آنجا که بود آگاه شد؛ ... پس شمعون پیامد بدان شهر. هر چند جهد کرد که در زندان بگشاید، نتوانست گشادن که آن دری بود عظیم. ... گویند که جبریل آنجا حاضر بود. در زندان برداشت تا شمعون پیش یاران در آمد. ... آنگاه یاران را گفت: ویحکما. چرا چنین کردید؟ ... من حیله‌ای کنم تا مگر شما از این مشقت راحت یابید. من اکنون به نزدیک این ملک شوم و چنان کنم که او شما را بخواند. چون به نزدیک او بیاید و بگوئید که ما بیماران را بهتر کنیم و نابینا را بینا کنیم و پیسی ببریم و از نزدیک ایشان بیرون آمد و به نزدیک بت‌خانه ایشان رفت و گفت: در را باز کنید تا در آیم. در باز کردند. ساخت خدای را سجده کردن، به تضرع و ابتهال و گریستن و ایشان چنان گمان بردند که او از بهر بتان می‌گرید. خبر او به ملک برداشتند که چنین کسی آمده است. او را بخواند و به خود نزدیک کرد و گفت: می‌شنوم که تو جهد بسیار می‌کنی در پرستیدن بتان. تو را

نزدیک من قدر و منزلتی است. هر حاجت که داری بخواه. گفت من شنوده‌ام که پیش تو دو تن آمده است و دعوی پیغامبری می‌کنند. ایشان را بازداشته‌ای. می‌خواهم که بفرمایی تا ایشان را بیارند تا به چه حجت می‌گویند. ملک فرمود تا ایشان را بخواندند. چون بیامدند و شمعون را بدیدند، شاد شدند. شمعون روی به ایشان کرد و گفت: بدین سخن که می‌گویید، حجت دارید؟ گفتند: داریم. گفت چیست؟ گفتند: آنکه نابینایی را بینا کنیم و بیماران را درست کنیم و پسی را ببریم به فرمان خدای تعالی. ملک بفرمود تا بیماری را که از چند گاه باز بیمار بوده بود، بیاوردند. ایشان دعا کردند. در ساعت برخاست و هر چه می‌خواستند می‌کردند؛ چنانکه همه خلق تعجب بمآند. آنگاه شمعون آهسته ملک را گفت: این خدای که تو او را می‌پرستی، این چنین تواند کرد؟ ملک گفت: نه. گفت: پس خدای عاجز را چرا باید پرستیدن؟ ملک دانست که او از جمله ایشان است. بفرمود تا ایشان را از پیش او بیرون بردند و موی‌هاشان بستر شدند و بر خر نشانند و گرد شهر بگردانیدند و خواستند که ایشان را هلاک کنند. حبیب نجار پرسید که ایشان را چرا می‌زید؟ دلش درد کرد؛ برای آنکه او بر دست عیسی، علیه السلام، مسلمان شده بود. ... او را بگرفتند و چندانی بزدند که هر چه در شکم او آلت بود، از زیر او بیرون آمد. ... آنگاه خدای تعالی مر جبریل را علیه السلام بفرستاد که برو و ایشان را هلاک کن و آن مؤمنان را از دست ایشان باز رهان. جبریل بیامد و آستانه در شهر بگرفت و بجنابید و بانگی بر ایشان زد، همه هلاک شدند» (نیشابوری، ۱۳۸۶: ۳۸۴-۳۸۸).

در داستان پیش‌نوشته اگرچه بیننده ایمان آوردن مردم نیستیم، حيله کردن شمعون آشکار است؛ اما در داستان دیگر که در پی می‌آید، ایمان آوردن مردم را با تدبیر شمعون شاهد هستیم. شمعون به حیشه می‌رود و به وزیر پادشاه نزدیک می‌شود و فرزندان او را «ادب مردان و سواری» می‌آموزد و نزد وزیر جاهی بزرگ می‌یابد. «روزی شمعون، علیه السلام، به سرای وزیر درآمد. او را دید غمناک. پرسید که تو را چه افتاده است که چنین اندوهگین شده‌ای؟ وزیر گفت: ملک را اسبی بود به غایت نیکو. آن اسب بمرد. ملک از سبب آن سخت غمگین است. من نیز اندوهگین شدم. شمعون گفت: من آن اسب را زنده کنم. وزیر چون این سخن از او بشنید شاد شد و او را پیش ملک برد و قصه بگفت. ملک شاد شد. همه برخاستند و به نزدیک اسب شدند و خلقی بسیار گرد آمدند. شمعون ملک را گفت: تو دم اسب را بگیر و خود گوش اسب بگرفت و گفت: ایها الملک بگوی: لا اله الا الله، عیسی رسول الله. ملک بگفت. شمعون گفت: بارخدا یا اگر این دین حق است، این اسب را زنده کن. در ساعت اسب زنده شد و برخاست و بانگ کرد. چون آن ملک با قوم خویش آن حال بدیدند، ایمان آوردند و شمعون را بنواختند» (همان: ۳۸۸-۳۸۹).

چنانکه گذشت، می‌بینیم آنچه درباره حيله کردن شمعون برای ایمان آوردن رومیان در متن قصص الانبیا آمده است، در طی فرایند شکستگی (انتقال یک و یژگی یا یک

خویشکاری از شخصیتی به اشخاص دیگر / بهار، ۱۳۸۵: ۵۳-۵۵؛ خوارزمی، ۱۳۹۶: ۱۹۳)، این نقش در کوشش نامه به ادنی و متی انتقال یافته است.

در پایان بحث، باید به چند نکته توجه داشته باشیم. یکی از نکات، برجستگی و پُررنگی نقش «شمعون» در تمام متن‌هایی است که از پیش رو گذرانندیم. در داستان کوشش-نامه، شمعون انتقام‌گیرنده خون عیسی است و دوازده هزار نفر از جهودان را می‌کشد. در متن مانوی، فرشتگان از مریم می‌خواهند که رستخیز عیسی را به حواریان، به ویژه به شمعون اطلاع دهند. در متن قصص‌الانبیاء، شمعون نجات‌بخشنده دو حواری و در متنی دیگر از همان کتاب، او سبب مؤمن ساختن مردمان به مسیح و مسیحیت می‌شود. در دیگر متن هم می‌بینیم که شمعون حاضر می‌شود جان خود را برای عیسی فدا کند و از همین روی جانشین عیسی، پس از به آسمان رفتن او می‌شود. چنین می‌نماید که پُررنگی و برجستگی نقش شمعون در متن‌های گوناگون، برخاسته از سخنانی است که عیسی در بزرگداشت شمعون و معرفی او در جایگاه جانشین و سنگ بنای مذهبش، در متن انجیل دارد. در جایی از این متن آمده است: عیسی از شمعون می‌پرسد که شما، حواریان، مرا که می‌دانید؟ «شمعون پطرس جواب داد: مسیح فرزند خدای زنده. عیسی فرمود: ای شمعون! پسر یونا! خوشا به حال تو؛ زیرا تو این حقیقت را از انسان نیاموختی؛ بلکه پدر آسمانی من این را بر تو آشکار ساخته است. تو پطرس، یعنی سنگ هستی و من بر روی این صخره، کلیسای خود را بنا می‌کنم و قدرت‌های جهنم هرگز قادر به نابودی آن نخواهند بود. من کلیدهای ملکوت خدا را در اختیار تو می‌گذارم تا هر دری را بر روی زمین بستی در آسمان بسته شود و هر دری را بگشایی، در آسمان نیز گشوده شود» (انجیل متی ۱۶: ۱۴-۱۹).

نکته‌ای دیگر که از خوانش متن‌های یادشده درمی‌یابیم، این نکته است که همه شخصیت‌متن‌ها، خویشکاری خود را در پیکره «پزشک» و «پزشکی» انجام می‌دهند. این نکته نشان‌دهنده ارزش دانش پزشکی در روزگار عیسی است. «خدای عزوجل هر پیغامبری که به قومی فرستاد، معجزه‌ای داد که قوم آن زمانه بدان فخر کردند و ... به زمان عیسی، علیه السلام، به پزشکی فخر کردند. خدای او را معجزه و برهانی داد بر آن صفت که مُرده زنده می‌کرد و پیس و اکمه و معلول را درست می‌گردانید تا اطبای همه عالم در آن عاجز شدند و بدانستند که آن کار خدایی است و به حکمت و علم راست نیاید» (نیشابوری، ۱۳۸۶: ۳۷۳-۳۷۴؛ شبانکاره‌ای، ۱۳۸۱: ۱۴۳)؛ از همین روی در انجیل همه جا، عیسی خود را به مانند پزشکی می‌داند که باید بیماران، یعنی گناهکاران را دوا کند (انجیل مرقس ۲: ۱۷). او همه معجزاتش را با گونه‌ای از درمان درد بیماران همراه می‌سازد. به پیروی از او، می‌بینیم که ادنی و متی هم در داستان کوشش نامه با ادعای درمان بیماری‌ها به

پلاطس نزدیک می‌شوند. در داستان *قصص الانبیا* نیز دو شخص زندانی شده، مدعی دانستن دانش پزشکی می‌شوند؛ به این معنا که بیماران را بهبود می‌بخشند و نابینا را بینا می‌سازند و پسی را از میان می‌برند. در داستان دیگر متن *قصص* نیز، شمعون در جامه پزشک، اسبی را زنده می‌سازد.

به این نکته هم باید توجه داشته باشیم که در جایی از متن *کوش نامه*، به جای آنکه ادنی و متی مستقیماً حواری عیسی خوانده شوند، از گزینان و رازداران شمعون معرفی می‌شوند. این سخن احتمالاً برخاسته از این باور مسلمانان است که پس از عیسی، شمعون - الصفا نه صرفاً حواری عیسی، بلکه پیامبر خداست و به جایگاه نبوت از دید مسلمانان می‌رسد (مجلسی، ۱۴۰۳: ق: ۱۴/۲۵۶). چنین می‌نماید این باور اسلامی، در متن *کوش نامه* راه جسته است. این مسئله تأییدکننده سخن سرکاراتی است که می‌گوید: این گونه دگرگونی‌ها، در اثر همگام‌ساختن اسطوره‌ها با ارزش‌های تازه اخلاقی و اجتماعی رخ می‌دهد (سرکاراتی، ۱۳۹۳: ۲۱۵). این سخن بدین معنا است که روایت‌های کهن دارنده جوهره ایرانی و بیرون از ساختار اسلامی، پس از تداوم اسلام در ایران و باورمندی ایرانیان به آن، بخشی از عناصر روایت‌های مسلمانان را در خود جذب کردند و پذیرفتند؛ چنانکه متنی حماسی چون *کوش نامه* نیز از این تأثیر اسلامی برکنار نمانده است.

۳. نتیجه‌گیری

از آنچه در این جستار گذشت، این نکته دریافتنی است که داستان پلاطس *کوش نامه* و آنچه درباره به صلیب کشیدن عیسی در آن آمده، درون‌مایه‌ای مطابق با متن پارتی مانوی **M18+M2753** دارد. آنچه در انتقام‌گیری از یهودیان، به واسطه بر دار کردن عیسی، از سوی پادشاه روم در تاریخ بلعمی (که خود گزیده و ترجمه‌ای است از تاریخ طبری و *خداای نامه‌های عهد ساسانی*) آمده است، در داستان *کوش نامه* به شمعون انتقال یافته است و دقیق‌تر بگوییم، شاهد «جابه‌جایی» خویشکاری یک شخص به دیگری هستیم. همچنین، حمله کردن شمعون در *قصص الانبیا* ابواسحاق نیشابوری برای مؤمن ساختن رومیان، در یک «شکستگی» به ادنی و متی در داستان *کوش نامه* رسیده است؛ بنا بر این سخنان، می‌توان بر آن بود، ایرانیان بن ابی‌الخیر، اگرچه جوهره اصیل روایت مانوی (که بخشی از منابع اساطیری ایران هستند) را در سرودن این داستان حفظ کرده است؛ بنا بر این اصل که روایت‌های اسطوره‌ای و البته حماسی که ریشه در اسطوره دارند، همراه با ارزش‌های تازه اخلاقی و اجتماعی دچار دگرگونی می‌شوند، داستان پلاطس را با برخی عناصر اسلامی و سامی آمیخته است.

نکته‌ای دیگر که از این پژوهش برمی‌آید، تأثیر مسیحیت بر مانی و مانویت^۷ و متن‌های دوره اسلامی است. شاید از همین روی، چه در متن مانوی M18+M2753 و تاریخ بلعمی و چه در متن قصص الانبیا، شمعون نقشی برجسته می‌یابد؛ زیرا در انجیل و نزد عیسی، شمعون بسیار بزرگ داشته شده است. از سوی دیگر، از آنجا که در عصر عیسی، دانش پزشکی ارزشی بسیار داشته است، در متن‌های ایرانی یادشده هم، همه شخصیت‌های تأثیرگذار، به گونه‌ای با پزشکی پیوند می‌یابند.

یادداشت‌ها

۱. در متن‌های دیگر دوره اسلامی نیز درباره حواریان عیسی می‌خوانیم: «حواریان بعضی گویند: گازران بودند؛ لآتهم یحورون الثیاب و آن چنان بود که روزی عیسی، علیه السلام، جایی می‌گذشت. قومی گازران دید که جامه می‌شستند. عیسی ایشان را گفت جهد کنید که خویشتن را بشوید از معصیت، آن مر شما را بهتر بود. ایشان با وی بگرویدند و با او برفتند و قال آخر: حواریان صیادان بودند. شش تن بودند که در دشت صید می‌کردند. عیسی، علیه السلام، مر ایشان را بدید. گفت که جهد کنید که تن عاصی‌شده را از قعر دوزخ صید کنید و بیرون آرید. ایشان چون این سخن بشنیدند، بگرویدند و با او برفتند.» بنگرید: (نیشابوری، ۱۳۸۶: ۳۷۶-۳۷۵؛ شبانکاره‌ای، ۱۳۸۱: ۱۴۴). همچنین بنگرید به انجیل مرقیون: (هالروید، ۱۳۹۵: ۲۷۸-۲۷۷). باید بیفزاییم که نام‌های حواریان در تاریخ‌نگریده، با آنچه در انجیل و زیور مانوی آمده، متفاوت است. در انجیل نام‌های حواریان بدین شرح است: شمعون (پطرس)، اندریاس، یعقوب (پسر زبدی)، یوحنا، فیلیپ، برتولما، توما، متی، یعقوب (پسر حلفی)، تدی، شمعون (عضو حزب فدا بیان) و یهودا اسخریوطی. بنگرید: (انجیل متی ۱۰: ۱-۵). نیز بنگرید: (آلبری و دیگری، ۱۳۸۸: ۱۷۱-۱۷۲).
۲. درباره پیش‌بینی عیسی در انکارش از سوی یکی از حواریانش بنگرید: (بیرونی، ۱۳۸۹: ۴۸۷؛ گردیزی، ۱۳۸۴: ۴۹).
۳. مریم مجدلیه کسی است که به گفته پطرس در انجیلی گنوسی (انجیل به روایت مریم مجدلیه)، عیسی او را بیش از هر کسی دوست دارد. در این باره بنگرید: (هالروید، ۱۳۹۵: ۲۷۱؛ اردستانی رستمی، ۱۳۹۷: ۱-۲۴).
۴. واقعه به دار کشیدن عیسی را در انجیل (متی ۲۶-۲۸؛ مرقس: ۱۴-۱۶؛ لوقا: ۲۲-۲۴؛ یوحنا: ۱۸-۲۱) بخوانید. نیز بنگرید: انجیل مرقیون: (هالروید، ۱۳۹۵: ۲۹۵-۳۰۰).
۵. احتمالاً اشاره به زنی است که مطابق با انجیل (مرقس ۷: ۲۴-۳۰) عیسی روح ناپاک را از او برون کرد.
۶. شاعران ایرانی نیز به ویژگی پزشکی عیسی با دم جان‌بخشش، بسیار اشاره داشته‌اند. در این باره بنگرید: (اردستانی رستمی، ۱۳۹۴: ۱۰۶-۱۰۷).
۷. در تأثیرپذیری مانویت از مسیحیت، یکی همین نکته است که مانی چون مسیح، خود را پزشک می‌خواند. در این باره بنگرید: (آلبری و دیگری، ۱۳۸۸: ۲۶۵؛ آسموسن، ۱۳۷۳: ۱۹۶؛ Boyce, 1975: 34).

کتابنامه

الف: منابع فارسی

- آسموسن، جس پ. (۱۳۷۳). «مانی و دین او: بررسی متون». *آیین گنوسی و مانوی*. ویراسته میرچا الیاده. ترجمه ابوالقاسم اسماعیل پور. تهران: فکر روز، صص ۱۸۹-۲۱۳.
- آلبری، چارلز رابرت سیسل (مترجم از قبطی به انگلیسی) با همکاری هوگو ایشر. (۱۳۸۸). *زبور مانوی*. ترجمه ابوالقاسم اسماعیل پور (از انگلیسی)، ویراست دوم، تهران: اسطوره.
- اردستانی رستمی، حمیدرضا. (۱۳۹۴). «عیسای مشفق در شعر حافظ و بنیان مانوی آن». *مجموع مقاله‌های همایش بین‌المللی خواجه شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی*. دانشگاه آزاد اسلامی. به کوشش دبیرخانه شورای علمی همایش و با همکاری دبیرخانه پژوهش‌نامه ادب حماسی، صص ۹۹-۱۲۰.
- اردستانی رستمی، حمیدرضا. (۱۳۹۷). «جایگاه مریم مجدلیه در متن‌های گنوسی با تکیه بر متن پارتی مانوی M6281+M6246»، *مجله مطالعات ایرانی*. دانشگاه شهید باهنر کرمان. سال هفدهم. شماره سی و سوم، صص ۱-۲۴.
- *انجیل عیسی مسیح*. (بی تا). بی جا.
- ایرانشان بن ابی‌الخیر. (۱۳۷۷). *کوش نامه*. به کوشش جلال متینی. تهران: علمی.
- بلعمی، ابوعلی محمد بن محمد. (۱۳۸۵). *تاریخ بلعمی*. تصحیح محمدتقی بهار. چاپ سوم. تهران: زوار.
- بهار، مهرداد. (۱۳۸۵). *جستاری در فرهنگ ایران*. ویراست جدید به کوشش ابوالقاسم اسماعیل پور. تهران: چشمه.
- بیرونی، ابوریحان. (۱۳۸۹). *آثار الباقیه عن القرون الخالیه*. ترجمه اکبر داناسرشت. چاپ ششم. تهران: امیرکبیر.
- خوارزمی، حمیدرضا. (۱۳۹۶). *تکوین و تحول چهره قهرمان در اسطوره‌ها و حماسه ملی ایران*. تهران: اطلاعات.
- دیویس، جی گ. (۱۳۷۳). «آیین مانوی و مسیحی». *آیین گنوسی و مانوی*. ویراسته میرچا الیاده. ترجمه ابوالقاسم اسماعیل پور. تهران: فکر روز، صص ۱۶۱-۱۶۹.
- سرکاراتی، بهمن. (۱۳۹۳). *سایه‌های شکار شده* (گزیده مقالات فارسی). چاپ دوم. تهران: طهوری.
- شبانکاره‌ای، محمد بن علی بن محمد. (۱۳۸۱). *مجمع‌الانساب*. به تصحیح میرهاشم محدث، تهران: امیرکبیر.
- طبری، محمد بن جریر. (۱۳۹۰). *تاریخ طبری (تاریخ الرسل و الملوک)*. ترجمه ابوالقاسم پاینده. چاپ نهم. تهران: اساطیر.

۴۲ / نگاهی به داستان پلاطس...

- قصص قرآن مجید (برگرفته از تفسیر سورآبادی). (۱۳۴۷). به نویسندگی و تصحیح یحیی مهدوی، تهران: دانشگاه تهران.
- گردیزی، ابوسعید عبدالحی. (۱۳۸۴). *زین الاخبار*. به اهتمام رحیم رضازاده ملک. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ ق). *بحار الانوار*. بیروت: الوفاء.
- مستوفی، حمدالله. (۱۳۸۷). *تاریخ گزیده*. به اهتمام عبدالحسین نوایی. تهران: امیرکبیر.
- نیشابوری، ابواسحاق. (۱۳۸۶). *قصص الانبیا (داستان‌های پیغامبران)*. به اهتمام حبیب یغمایی، چاپ پنجم. تهران: علمی و فرهنگی.
- نیولی، گرادو. (۱۳۷۳). «مانی» درج در: *آیین گنوسی و مانوی*. ویراسته میرچا الیاده. ترجمه ابوالقاسم اسماعیل پور، تهران: فکر روز. صص ۱۰۵-۱۱۸.
- هالروید، استوارت. (۱۳۹۵). *ادبیات گنوسی*. ترجمه ابوالقاسم اسماعیل پور. تهران: هیرمند.
- هاگس، مستر. (۱۳۸۳). *قاموس کتاب مقدس*. تهران: اساطیر.

ب. منابع لاتین

- Boyce, Mary. (1975). *A Reader in Manichaean Middle Persian and Parthian*, Acta Iranica vol 9. Leiden: ed Téhéran- Liège.
- Morano, Enrico. (2000). "A Survey of the Extant Parthian Crucifixion Hymns", *Studia Manichaica*. IV. Internationaler Kongress zum Manichäismus, In R. E. Emmerick W. Sundermann and P.zieme, eds., Berlin, pp 398-429.